

הרב דוד שץ הרב אברהם פרייס ושאלת הגיור

- פתח דבר
- דילמת הגיור ללא קיום מצוות
- יישוב הסתירה: תוקף הגיור – קבוע; המדיניות – משתנה
- סיכום

דעותיהם של רבנים רבים בשאלת גיור קרובי ישראל שמסתבר שלא ישמרו אורח חיים דתי נתלבנו בספר מסורת הגיור בין רבנים ופוסקים אלה – הרב אברהם אהרן פרייס, מרבני טורונטו, ראש ישיבה, פוסק ומחבר משנת אברהם, שדעתו המובהקת להקל עם זאת, לאחר פרסום מסורת הגיור אותרו התייחסויות נוספות של הרב פרייס לסוגיית הגיור, המבהירות את משנתו מבחינה הלכתית תמיד ראה הרב פרייס בגיור מקל אפשרות לגיטימית, אולם במישור המדיניות הציבורית-הלכתית דעתו השתנתה: תחילה התנגד ולבסוף תמך משיקולים לאומיים ומעשיים

הרב דוד שץ הרב אברהם פרייס ושאלת הגיור

פתח דבר

במסגרת עבודתי בצוות המחקר במכון הר ברכה, שסייע לרב אליעזר מלמד בכתיבת ספר "מסורת הגיור", זכיתי להשתתף בבירורים נרחבים על מסורת הפסיקה בדורות האחרונים בשאלת גיור קרובי ישראל שמסתבר שלא יקיימו אורח חיים דתי.¹ בתוך כך, זכות מיוחדת הייתה לי להתמקד בדמותו ובמשנתו של הרב אברהם אהרן פרייס זצ"ל. תמצית בירורים אלו הועלתה על הכתב בספר מסורת הגיור כו, לה (עמ' 769-772). הרב אברהם אהרן פרייס (תרס"א-תשנ"ד, 1900-1994) נולד בקלץ שבפולין, ולמד מילדותו אצל האדמו"ר בעל "אבני נזר". לאחר נישואיו עבר לברלין, למד אצל הרב חיים היר, ובמקביל עסק בבנקאות ונפגש עם גדולי תורה שביקרו בעיר. בשנת תרצ"ז היגר לארה"ב, והוזמן לייסד ישיבה להכשרת רבנים בטורונטו שבקנדה. שם התקשר לרב יהודה לייב גרויברט, אב"ד טורונטו, והמשיך לכהן במקומו כרב העיר ואב"ד. לצד תפקידו החינוכי והרבני עסק בעסקים ונחשב לעשיר מופלג שאינו נזקק לאיש. חיבר סדרת ספרים בשם "משנת אברהם" – פירוש על ספר חסידים, פירוש למדני על ספר מצוות גדול (סמ"ג, מצוות לא תעשה), וכן שני כרכים עצמאיים – שעליה זכה בפרס הרב קוק לספרות תורנית.²

הלמדנות, היסודיות והסקרנות של הרב פרייס ניכרות בכל ספריו. שיטתו התורנית-למדנית נוטה לבירורים יסודיים, סוגיות והגדרות שמעטים העמיקו בהם. בנוסף, הרב פרייס היה בקי במחקר האקדמי בתחום שבו למד, הוא העריך את השיטה והחכמה של חוקרי האקדמיה, ועם זאת פעמים רבות ביקר אותם בחריפות במקומות שלדעתו שגו בהם. כפי שעולה מהקדמותיו לספריו, לצד בירורי ההלכה בכל סוגיה וסוגיה, ביקש הרב פרייס להבין את שיטתו הכוללת של הראשון שבו עסק.

1. אציין כאן מאמר נרחב שזכיתי לפרסם לצד ידידי הרב ד"ר חיים ויסמן: 'הגיור בצפון אמריקה', באתר ישיבת הר ברכה (80 עמודים), אב תשפ"ב; מאמר קצר שפרסמתי עם הרב מאור קיים, 'הגיורים המקילים באמריקה', בשבע, כ"ט בתמוז תשפ"ב; 'גיור בשעת הדחק', אמונת עתיד 138, שבט תשפ"ג, עמ' 143-153; ועוד.
2. עוד על דמותו ראו במאמרי של הרב אליעזר מלמד: 'הצצה אל דמותו של הרב אברהם פרייס זצ"ל', בשבע, ט"ו בחשוון תשפ"ו; 'מתוך תורתו וספריו של הרב פרייס זצ"ל', בשבע, כ"ב בחשוון תשפ"ו. מתוך דברי הרב מלמד: 'היה למדן גאון בעל השקפה רחבה, שהתמודד ביושר עם שאלות גדולות, וחידושי מקוריים ומבוססים. תלמידיו סיפרו שהיותו מצוי בענייני העולם הזה הועילה מאוד להבנתו הרחבה והעמוקה'.

כן ביקש להבין ולמקם את הראשונים לתקופותיהם, ואף עסק בבירורי נוסחאות. בנוסף עסק בספרי המחשבה של הראשונים, ובעיקר מורה הנבוכים לרמב"ם. אפשר לשער שלפחות חלק מהיבטים אלה קיבל אצל רבו הרב חיים הלר. לצד כל זאת היה רגיש לצרכים העכשוויים של בני דורו וכפי שכתב בפתח ספר הדרשנות שלו "אמרי אברהם" על בראשית-שמות, הקדים את הוצאתו לאור (במקום להקדים הוצאת כרך נוסף בהלכה) כדי לנחם את בני עמו לאחר השואה.

בסוגיית הגיור דעתו של הרב פרייס היא כדעת רבים וגדולים שבשעת הדחק, כדי להציל מהתבוללות, יש לגייר גם מי שלא ישמרו אורח חיים דתי. עם זאת כדרכה של תורה בפסיקתו יש היבטים ייחודיים, ואף סברה ייחודית כלל-ישראלית שיש בה שיקול לאומי לאחר השואה.

הדבר המעניין הוא שלאחר פרסום מסורת הגיור התגלו עוד מספר מקורות חשובים בכתביו של הרב פרייס שעוסקים בסוגיה זו. המקורות הללו שופכים אור ומעניקים עומק להתפתחות שיטתו. במאמר זה אסקור בקצרה את האופן שבו סוכמה דעתו במסורת הגיור, אעמוד על קושיה מסוימת שנותרה לאחר הביאור, ועל האופן שבו המקורות הנוספים שנמצאו משפיעים על הבנת מכלול דעתו.

דילמת הגיור ללא קיום מצוות

באחד מספריו המאוחרים (משנת אברהם על הסמ"ג, ח"ב, מצוות לא תעשה קט"ז, עמ' רע"ד ואילך) שנדפס בשנת תשל"ח, דן הרב פרייס בתופעה שהתפשטה בדורו: גיורים שנעשים לשם נישואין או לשם קבלת אזרחות בארץ ישראל, כאשר ברור לבית הדין שהמתגיירים לא ישמרו מצוות. דומה שגם לאחר שראינו מאות מקורות בספר מסורת הגיור, קשה למצוא תיאורים מציאותיים חריפים ובהירים כמו אצל הרב פרייס (ובמיוחד ממי שהקל למעשה).

כעת יש תופעה חדשה הן בישראל והן באמריקה וקנדה... בבואם לארץ ישראל או על הדרך לארץ ישראל, כגון בעיר ווינה או עיירות אחרות. ובכאן במדינות ארצות הברית וקנדה, מעשים בכל יום שמתגיירים לשם אשה או לשם איש. אבל אין מהם אחד (חוץ מאחד בשנים רבות) שמתגייר מחמת שבא להכרת האמת שהדת הישראלית היא האמיתית, וגם אין בדעתם כלל לקיים את מצוות התורה לאחר שיעברו את 'הפארמליא' [ההליך הפורמלי, ד"ש] של גיור... מה שמטרידני באלו הגרים שהזכרתי למעלה, שהבית דין המגייר אותם יודע בבירור שמעולם אלו הנשים לא יקיימו את המצוות, אפילו את הכי חמורות, ולכל היותר יזהרו בשבע מצוות כגר תושב. אם כן אין כאן קבלת המצוות כלל, אפילו ישיבו בפה מלא שיקיימו את כל המצוות – אין זה שווה כלום.

הדברים ברורים מאוד: הגרים מתגיירים לשם 'זהות יהודית' בסיסית מאוד. השאלה שמציב הרב פרייס חריפה: "ובכן השאלה מופיעה מה דינם של גרים הללו בזמנינו?... איך מקבלים גרים כאלו לכתחילה, בזמן שהבית דין יודע מראש שאין בדעתם של אלו הבאים להתגייר לקיים את מצות התורה, אלא כוונתם או לשם אישות או לשם התיישבות בארץ ישראל?".

ועם זאת, על אף הקושי שמטריד אותו, הרב פרייס ממשיך ומציע פתרון הלכתי ו"מקור גדול להיתר הגרים שבזמננו": לפי הרמב"ם (הלכות מלכים י, ג) די בכך שהגר יאמר בפיו שהוא מקבל עליו מצוות – גם אם בליבו אין כוונה לכך – כדי שהגיור יהיה תקף: "הדברים אשר בלבו בשעת קבלת המצות והגירות – אין בהם ממש כלל, אלא כיון ששמענו ממנו בשעת הגיור שהוא מקבל המצות, הרי הוא נעשה יהודי לכל דבר". בהמשך מביא תשובות של הרמב"ם בעניין מילת הקראים (מהד' בלאו סי' תמט)³ ובעניין פריעה לנוכרים (שם סי' קמח) בהן ניכר שאין לדקדק ביותר בכנות קבלת המצוות, מתוך תקווה שהכניסה תחת כנפי השכינה תביא לשינוי הדרגתי: "שאין מדקדקין הרבה בקבלת גרים... משום דאמרינן שאם יהא ישראל ויכנס תחת כנפי השכינה – ישפר את מעשיו ויקיים מצות השם, ובפרט דחוששין שמא יצאו ממנו בנים דמעלי".⁴

לעומת זאת, את דברי רבי יצחק שמלקיש הבית יצחק (יו"ד ב, ק) המפורסמים, שגיור בלא כוונה כנה לשמור מצוות בטל, דחה בחריפות, באומרו שמדברי הרמב"ם משמע ההפך.

לצד הדיון ההלכתי הצרוף, מטעים הרב פרייס גם נימוק מעשי והיסטורי. לאחר חורבן השואה והתמעטות עם ישראל, וכן ההתבוללות ונישואי התערובת, וגם לנוכח הצורך הדמוגרפי החיוני והחיובי ביישוב מדינת ישראל "כי המדינה מסובבת בשונאים מכל צד ואם לא יתיישבו שם הרבה יהודים, אין ספק שהשונאים הללו אויבי נפשינו יעשו מלחמות אתנו", יש לראות בגיור צורך לאומי: "באמת הדבר תלוי בהזמן, כי יש זמן שאנו צריכים לגרים הרבה כגון בימינו אנו... לכך בזמן כזה בודאי שאנו מעוניינים מאד להרבות גרים ושיתרבה העם".

אמנם, בספר מסורת הגיור הוזכר גם מקור נוסף שיצר קושי מסוים (משנת אברהם על ספר חסידים, ח"ג, עמ' שמז). בשנת תשכ"ג שאל את הרב פרייס ידידו הרב יוסף אליהו הנקין, גדול פוסקי אמריקה בדורו ומחבר "תשובות איברא", בעניין גיור נכרית

3. יש להעיר שהרב יצחק שילת פקפק בייחוס תשובה זו (אגרות הרמב"ם, עמ' תרסח-תרסט), אך היו שקיבלו (דוגמת הרב נחום אליעזר רבינוביץ', מלומדי מלחמה, עמ' 55).

4. אף שכבר אמר במפורש בתשובה: "אבל בגרים הנ"ל הלא אין כאן אפילו ספק שיקיימו". כלומר מדובר בתקווה שמתוך הרצון להיות יהודי, עם הזמן ישפרו את מעשיהם, ועצם הקבלה להיות יהודי, כלומר לקבל עליו זהות יהודית, מועילה.

הנשואה ליהודי שומר מצוות זה שנים רבות, "שמא היא מתגיירת לשם הבעל". הרב פרייס השיב:

אלופי הגאון הלואי שלא יעשו גיירות גרועה מזו בשום פעם... הלא האשה זו יש לה הבעל הזה מכבר וגם בנים יהודים יש לה ממנו, ובודאי היא מתגיירת אחר שנים רבות לא לשם שיהיה זה לה לבעל אלא כנראה היא באה לידי הכרת האמת על ידי ההרגל שרגילה לחיות חיים של יהדות, ובודאי אין כאן שום חשש על הגיירות של האם.

באופן פשוט הדברים משקפים התנגדות לעריכת גיורים כאלה. הרב פרייס אמנם מודה שזה המנהג, אבל נראה שהוא מצטער עליו. הוא אמנם סובר שבודאי שאין להימנע מלגייר מי שנשואה לבעל שומר מצוות, אבל לא נראה שהוא תמך במהלך כזה. כלומר, אף שעמדתו של הרב פרייס בשנת תשל"ח נראית בהירה כשמש, ובה תמיכה ברורה בגיור מי שאין שום ספק שלא יקיימו אורח חיים דתי, ובקושי שבע מצוות בני נוח(!) והגיור עבורם נראה כטקס בעלמא – משמע שבשנת תשכ"ג לא היה נוח לו בגיור כזה.

יישוב הסתירה: תוקף הגיור – קבוע; המדיניות – משתנה

למעשה, כתביו הרבים של הרב פרייס, ואיכות ירודה של סורק המסמך שבו נעזרנו, הובילה לכך שבדרישה ובחקירה אחר בירוריו בדילמת הגיור, פספסנו כמה מכתביו, והם נתגלו לנו במקרה רק לאחר הדפסת מסורת הגיור. לצד הצער שבדבר, גילוי המקורות הנוספים תורם כעת תרומה ניכרת להבנת דעת הרב פרייס, ולדעתי עוזר לנו לגבש תמונה מקיפה יותר על דעתו.

אסכם את העיונים הנוספים, ואנסה להראות כיצד הם נשזרים בעיקרון שנזכר בכותרת: הרב פרייס סבר בעקביות ובבירור שגיור תקף גם כאשר אין כוונה כנה לקיים את המצוות. עמדה זו חוזרת בכתביו רבות, בכל המקורות שעוסקים בנושא. אולם, שיקולי המדיניות משתנים מאוד, ובהם עמדת הרב פרייס – ביחס לשאלה אם נכון לערוך גיורים כאלה בשעת הדחק – משתנה לאורך זמן, לא בשל התעלמות מהדילמה אלא מתוך הבנה מעמיקה שלה, ובחירה להכריע. המקורות להלן סודרו כרונולוגית.

תשט"ו: היסוד ההלכתי, "אגב אונסיה גמר וקיבל" – במשנת אברהם על ספר חסידים (ח"א עמ' קנד) מציב הרב פרייס את מסגרת הדיון דרך סוגיות "תליוהו וזבין" ו"אונסא דנפשיה", ובוחן את הקבלה לגיור: גם כאשר ההנעה הפנימית דלה או מאולצת, עדיין

יש גמר וקבלה היוצרת חלות. מכאן תשתית עקרונית שלפיה תוקף הגיור נקבע על פי המוכנות לבצע את ההליך ולקבל את השלכותיו ולא על פי טהרת המניע. בשלב זה אין עיסוק מפורש ב"קבלת מצוות" במובן של שמירת אורח חיים עתידי, אך הונחה המסילה ההלכתית לכך שכוונת הלב הפנימית אינה המפתח לתוקף.

תש"כ: תוקף בדיעבד מול הסתייגות מעשית – עוד שם (ח"ב עמ' רלה) מרחיב הרב פרייס: גיורים כשברור שלא ישמרו מצוות תקפים בדיעבד. כך הוא לומד מן הסוגיה בבכורות (ל, ב) "חוץ מדבר אחד" כהנחיית לכתחילה, ולא כפסול בדיעבד. מגירה של רות הוא מסיק שהודעת תרי"ג מצוות עניינה ידיעה כללית על מצוות ישראל ("עמך עמי"). עוד מדגיש: "כיוון שטבל ומל הרי הוא גר", וממילא אם אינו שומר מצוות הוא מומר, אבל נותר יהודי. בנקודה זו מבטא הרב פרייס את ההתנגדות הברורה ביותר לגיורים כאלה משיקולי מדיניות: "אין להוסיף מומרים" ואין לסייע לעבירה (ובעיקר חשש איסורי נדה). לכן לכתחילה אין לגייר אלא אם "ברור כשמש" שישמרו מצוות, וגם אז "להיות מתונים". כלומר מעיקר הדין הגיור תקף, אבל שיקולי מדיניות מובילים אותו להתנגד. הרב פרייס מדגיש כי באותה עת: "ואני מלבד שמעולם לא גיירתי למי שהוא, הנני מלמד את תלמידי שלא יעשו זאת והלואי שישמעו לי".

תשכ"ג: מכתב לרב הנקין; עקביות בדין, לצד אי נחת מעשית – כעת נשוב למכתבו אל הרב הנקין שהזכרנו לעיל (שם ח"ג, עמ' שמז), במכתבו על נכרית הנשואה ליהודי שומר מצוות זה שנים, הוא כותב: "הלואי שלא יעשו גיירות גרועה מזו בשום פעם... ובודאי היא מתגירת... לא לשם שיהיה זה לה לבעל אלא... באה לידי הכרת האמת... ובודאי אין כאן שום חשש על הגיירות של האם". אם כן, מן הצד האחד הוא לא מטיל ספק בתוקף הגיורים, וגם לא רואה שום חשש בנוגע לגיור שבא לפני הרב הנקין. ומן הצד השני הלשון "הלואי שלא יעשו גיירות גרועה מזו" משקפת אי נחת מעשית מהמציאות, גם כשהתוצאה ההלכתית ברורה. הנימה שלילית אף שאין הטלת ספק בתוקף הגיורים.

תשכ"ה: תחילת המפנה במדיניות בשעת דחק, העדפת גיור כשיקול הצלה וקירוב – בתשובה זו אנו מוצאים לראשונה מפנה בגישתו הרעיונית לשאלת הגיור (שם ח"ג עמ' סג). הרב פרייס נשאל על בת שתינשא לרפורמי או לגוי המוכן להתגייר. אחרי דיון בחששות ממזרות אצל רפורמים ובכך ש"גם גיור הנוכרי אינו כל כך טוב", הוא מכריע שבמקרה כזה עדיף לגייר את הנוכרי משום שסיכויי ההשפעה לטובה על גר גבוהים מסיכויי ההשפעה על רפורמי "עקשן", ובפרט שברפורמי יש בעיית "בן הנדה". כלומר, הרב פרייס מדבר כאן על סיכויים להשפעה, ולא על ודאות או הערכה ברורה שישמרו מצוות. סביר להניח שברירת המחלל הייתה שהם לא יקיימו אורח חיים דתי אחר הגיור, אבל יש מקום לקוות שלאורך זמן ישפיעו עליהם לטובה – ולכן הוא תומך בגיור. חשוב עוד לשים לב שכאן הוא לא נשאל על בת שדורשת

בעקשנות לשאת נוכרי ויהי מה, ובית הדין מתלבט האם לגייר, אלא ניתנות לו כביכול שתי ברירות. הוא מעדיף גיור כזה על נישואין עם יהודי רפורמי. מקרה נוסף (שם ח"ג עמ' כה): אב שנדר צדקה אם בנו ישוב בחיים מן המלחמה, ובנו שב מהמלחמה עם אישה נכרית וילדים. האב טוען שבמצב זה בנו חשוב עבורו כמת, והוא אינו צריך ויכול לתת צדקה על חזרתו. הרב פרייס דוחה את טענת האב שחובת הנדר פקעה ומציין שהמצב איננו חמור כל כך, שהרי אפשר "לתקן קצת" ולגיירה, ואף הבן אומר שיעשה כן. גם כאן, לא רק שאין פסילה הלכתית, אלא הרב פרייס רואה בגיור הנכרית תיקון של המצב. הוא לא חוזר על דרישתו לוודאות שהגיורת תשמור מצוות, וברור שהוא יודע שזו דרישה לא ריאלית בעליל. במקום זאת, הוא רואה בגיור תיקון של חטא ההתבוללות ואפיק של תקווה להתקרבות לעם ישראל. שני המקורות משנת תשכ"ה ממצעים בין התשובות מתשכ"ג ותשכ"ג למקור הבא משנת תשל"ח, ומסמנים שינוי בעמדת הרב פרייס: כשיש התנגשות בין חלופות רעות, הגיור נעשה עדיף כאפיק של קירוב והצלה, אמנם בשעת הדחק, אך כבר כהנחיה אופרטיבית.

תשל"ח: הכרעה מוגמרת, תמיכה נחרצת במדיניות הגיור – כעת. לאחר שסקרנו את העמדה המתפתחת של הרב פרייס בשאלת הגיור לאורך הזמן, תשובתו משנת תשל"ח מובנת מאוד, ומופיעה כהכרעה ברורה של עמדתו, בהיבטים הלכתיים ובעיקר בהיבטים רעיוניים ובשיקולי מדיניות. במבט לאחור ניכר שהדין לא השתנה כלל; מה שהשתנה הוא המינון והמשקל של שיקולי המדיניות, מלשון של הסתייגות (תשכ"ג-תשכ"ח), דרך העדפה זהירה בשעת הדחק (תשכ"ה), עד תמיכה חיובית ומתוכננת, ואפילו עד כדי להרבות גרים כדי להגדיל את עם ישראל (תשל"ח).

סיכום

הסתירה הראשונית בין לשון המכתב לרב הנקין (תשכ"ג) לבין הפסיקה המאוחרת (תשל"ח), שמתבטאת בסיכום עמדת הרב פרייס במסורת הגיור, מתיישבת על פי מכלול כתביו שהתגלו לנו לאחר הדפסת הספר.

במישור הדיני יש עקביות מלאה בכל כתבי הרב פרייס. גיור שנעשה גם בלי קבלה כנה של המצוות תקף, כל עוד קיימת קבלה בפה והליך הגיור מתקיים כדינו. כך עולה כבר מתשט"ו (מביאור העיקרון של "אגב אונסיה גמר וקיבל"), מתבטא במפורש בתשכ"ג גם כאשר הוא מתנגד באופן מעשי, ונשמר כמובן עד תשל"ח. במישור המדיני חלות תמורות ממשיות. בתחילה חשש "להוסיף מומרים", "לפני עיוור", ובעיקר חוסר עידוד; בהמשך העדיף נקודתית גיור כאפיק תיקון, כשמולו חלופות גרועות יותר (תשכ"ה); ולבסוף הכריע לתמוך במדיניות גיור רחבה מטעמים לאומיים וריאליים (תשל"ח).

כך מתברר שדילמת הגיור אצל הרב פרייס לא הייתה סיסמה או החלטה חד פעמית, אלא עיסוק רב שנים שחיבר בין ניתוחי עומק הלכתיים לבין שיקולי מציאות מתפתחים. סוגיית תוקף הגיור הייתה בקו רציף, והמדיניות בקו מתעצב. הכרעתו המאוחרת משקפת עמדה בשלה, הרואה את כלל השיקולים ומכריעה לתמוך בגיור גם כשברור שלא יישמר אורח חיים דתי, מתוך אמון בכוח ההצטרפות לישראל והשפעתה המתגלגלת על היחיד והכלל.

